

Gefascineerd door erotiek

Wie geen grenzen wil overschrijden, is een slapend mens, vond Georges Batailles. Frits de Lange analyseert een obscene schrijver.

Op het kleine kerkhof vlak bij de basiliek van Vézelay ligt hij begraven. Een eenvoudige grafsteen in een omgeving van vrome rust, met als enige tekst: 'Georges Bataille, 1897-1962'. Frankrijk is een tolerant land. De romancier, essayist en filosoof Bataille, schrijver van de meest obscene Franse literatuur van deze eeuw en in zijn leven niet minder losbandig dan in zijn werk, mocht dicht in de buurt van de kerk zijn eeuwige rust vinden. De basiliek van de heilige Maria Magdalena, met naar men zegt haar relikwieën in de crypte. Een wonderlijke coincidentie, want heeft deze schone zondares uit de evangeliën zelf ook niet een dubieuze reputatie? Dood, seksualiteit en religie, verenigd op de eeuwige heuvels in het Franse land.

In een grote katholieke Parijse boekhandel koop ik van Bataille *Madame Edwarda, De dood en Geschiedenis van het oog*, nieuwsgierig gemaakt door diens biograaf Michel Surya die deze erotische verhalen tot de 'mooiste en verschrikkelijkste boeken uit de Franse literatuur' rekent. Aan de kassa houd ik, ingeklemd tussen grijze nonnen in habijt, mijn hand op de weinig verhullende omslag van Batailles boek. In Frankrijk kan veel, maar niet alles.

Ervaring van exces

Georges Bataille staat opnieuw in de belangstelling, ook in Nederland. Onlangs organiseerde de Rijksuniversiteit van Utrecht een symposium over zijn werk, dat nu in twaalf delen *Oeuvres Complètes* beschikbaar is. Boek na boek wordt daarvan in het Nederlands vertaald, als laatste *De innerlijke ervaring*. Wat brengt het wellevend en weldenkend beeld van Nederland nu in de ban van deze losgeslagen Fransman, die in zijn leven zo ongeveer alles heeft gedaan wat God verboden heeft? Dit: Georges Bataille is niet alleen een obscene schrijver, maar ook een groots en diepzinnig denker geweest. Niet dat hij twee levens leidde, overdag de filosoof uithing en 's nachts de katjes in het donker kneep. Maar Georges Bataille was gefascineerd door de erotiek. Hij wilde tegelijk koel en helder doordenken wat een mens beleeft in de seksuele ervaring. En omgekeerd gaf hij niets om een filosofie die niet wordt geboren uit de doorleefde ervaring van het exces.

Maar wie Batailles werk opslaat voor een opwindend genoegen, komt bedrogen uit. Men leest zijn erotische verhalen niet met rode oortjes, maar met een omkerende maag. Men wordt onwel en dat is ook de bedoeling. Batailles erotiek is omgeven door doodslucht, waarbij het geweld de toon bepaald en van tedere liefde geen sprake is.

Het is alsof Bataille constant de grenzen van zijn walging verkennt, ja ze opzettelijk wil overschrijden. De extase waartoe hij zijn romanfiguren opdrijft, komt niet voort uit genot, maar uit weerzin. Bataille spreekt van een mystieke ervaring. De vergelijking die hij aanbrengt tussen de extase van de erotiek en die van de mystiek is echter niet bedoeld als godslastering. Het seksuele exces heeft voor Bataille werkelijk religieuze betekenis en waarde. In de extreme uitersten van de extase raakt een mens aan wat men in geloviger tijden 'God' noemde. Men wordt ondergedompeld in een kosmische communicatie met alles wat is. Maar deze ervaring is alleen weggelegd voor hen – en dat wisten de christelijke mystici – die zichzelf tot over de grens van het houdbare hebben gepijnigd, geruïneerd en opgeofferd.

De erotiek is een mystiek van na de dood van God: een heilige communie met alles wat is. Maar nooit tastbaar en concreet te bezitten, altijd alleen in de beweging er naar toe present. De werkelijke ervaring van opperste gemeenschap wordt, aldus Bataille, pas gerealiseerd als zij niet meer ervaren kan worden: in de dood. Maar hoe dichtert men de dood nadert, des te dichtert nadert men ook de eenwording. Nu God geen werkelijkheidswaarde meer voor ons bezit, kan alleen de erotiek ons nog daarbij behulpzaam zijn.

Macabere drieënheid

Dood, seksualiteit en religie – deze macabere drieënheid is kenmerkend voor heel Batailles leven en werk. Hij houdt zijn opengesperde ogen op hun onderlinge samenhang gericht. Batailles vader was de eerste die hun eenheid verzinnebeeldde. De eerste herinnering die zich in het geheugen van de kleine Georges grift, is het beeld van een door syfilis aangetaste man die langzamerhand verlamd, incontinent, blind en waanzinnig wordt. Vijftien jaar lang moet Georges als kind diens trage en obscene doodstrijd in z'n

weerzinwekkende lichamelijke onder ogen zien, voordat zijn vader overlijdt. Sommigen verdringen hun in hun jeugd opgelopen beschadigingen, anderen – onder wie Georges Bataille – raken er door geobsedeerd en komen er nooit meer van los, ook al praten ze er nooit over. Batailles werk is te beschouwen als een Freudiaanse 'Durcharbeitung' van zijn jeugdervaringen, keer op keer recht in de ogen gezien.

In 1914 laat Bataille zich dopen, vertrekt voor een jaar naar het priesterseminarie en overweegt zich in een klooster op het eiland Wight voorgoed af te zonderen. Vlucht Bataille voor zijn jeugd? Integendeel, hij zet de terreur ervan voort met andere, sacrale middelen. Middeleeuwse mystici die oproepen tot het doden van dat zondige vlees hebben zijn voorkeur. 'Hij heeft nooit van vlees gehouden', zegt de biograaf van de man die later fortuinen in het bordeel achterliet.

Barbaarse levensstijl

In 1922 zweert Bataille het christelijk geloof af en verandert ingrijpend zijn levensstijl. Maar hij blijft altijd een zwak houden voor mystici als Theresa van Avila en Johannes van het Kruis, en zo kon Sartre hem later een 'mysticus zonder God' noemen. Bataille bleek in Parijs een briljant student en werd bibliothecaris van de Nationale Bibliotheek. Een mooie man, altijd gesoigneerd gekleed, met bezwerende handen en droeve, dromerige ogen, rustig sprekend – uiterlijk had Bataille niets van een bohémien. Toch slokken hoeren, drank en goktafels van 1924 een flink deel van zijn tijd en geld op.

Surya probeert in dit opzicht Bataille niet te sparen: zijn levensstijl was bij tijd en wijle werkelijk smerig en barbaars. Maar niet genotzucht trok Bataille naar het bordeel, maar walging. Net als de markies de Sade verkende hij de grenzen van de erotiek tot over de rand, maar Bataille was in tegenstelling tot zijn voorganger uit de achttiende eeuw geen libertijn. Hij was een wanhopige, een man van God los maar op zoek naar het absolute, in de overtuiging dat het zich in de grensoverschrijding van het exces zou tonen. Bataille was ook een tegenstander van een te grote publieke seksuele vrijheid. Bij seksualiteit horen zijns inziens grenzen; hoe

Aangehaald

Vliegen

Wat hebben politici en vliegen met elkaar gemeen? Dat je ze met een krant kunt doodslaan.

Oostduits mopje

Groen

Rond kerken en kloosters is nog plek genoeg. Het zou goed zijn als zigeuners op doortocht daar voor een paar dagen zouden mogen blijven staan. Ik geloof niet dat God dat groen alleen voor de pastoors heeft gemaakt.

Zigeuner Hannes Weiss

Hersenen

Vergeleken met de hersenen is het hart eigenlijk een domme spier. Van mensen om wie ik veel geef, zeg ik tegenwoordig liever 'zijn hersenen liggen goed in de pan' dan 'die heeft een goed hart'.

André Thijssen

Oud

Ik ben nu oud en moet me dus zien te redden met mijn innerlijke schoonheid.

Brigitte Bardot (55)

Revolutionair

We hebben pas het recht ons revolutionair te noemen als we bereid zijn onze moeder aan de deurpost te nagelen. Dat hoorde ik twintig jaar geleden een Engelse student zeggen.

Arie Spijkerboer

Eczeem

Van te veel meegaandheid en begrip krijg je eczeem.

Gerrit Komrij

Risico's

Ik neem te veel risico's met werken, het almaar doorgaan en nooit weten te stoppen.

Premier Lubbers

Gejuich

Op de oever staat een hele menigte ons toe te juichen in plaats van ons een reddingsgordel toe te werpen.

Lech Walesa

Verleiding

Bureaucratie is tegenwoordig een grotere verleiding voor politici dan spijzucht.

Prof. dr. E. J. Bomhoff

zou men ze anders kunnen overschrijden?

In het bordeel vindt Bataille 'het lichaam zonder God', bestemd als het is voor de dood. 'Het lichaam is de hel', zegt Bataille, en hij daalt er vrijwillig in af, in de verschrikking en de walging de extase zoekend, het spel der zinnen zo lang doordrijvend dat hij er zijn zinnen bij verliest. En toch: ondertussen denkt Bataille na over wat hij ervaart. Hij vindt in de jaren dertig contact met surrealistten als André Breton en Michel Leiris, leest Nietzsche en loopt college over Hegel. Nietzsche wordt zijn favoriete lijfphilosoof. Net als hij zegt Bataille immers onvoorwaardelijk en zonder reserves ja tegen de aarde en het aardse. Bataille vindt zelfs dat Nietzsche nog niet ver genoeg is gegaan in zijn levensbevestiging. Niet alleen het goede, maar ook het kwade, niet alleen het leven, maar ook de dood verdienen dit ja. Bataille zegt, intens van het leven houdend, niet minder intens ja tegen alles waarin het morbide verderf van de dood aan het werk is.

Zelfverspillend offer

De tweede wereldoorlog bevestigt Bataille in zijn macabere kijk op het leven. Hij is gefascineerd door deze uitbarsting van geweld en vernietiging. Als een jongetje bij een brandend huis staat Bataille gebiologeerd te kijken naar een brandende wereld. En hij zal graag toegeven dat er in het jongetje ook een pyromantie steekt. Bataille veroordeelt dan ook niet op morele gronden de oorlog, al is hij tegen het fascisme. Met Nietzsche denkt hij aan gene zijde van goed en kwaad, voor hem betekent de moraal niets meer. Maar hij staart met opengesperde ogen naar de vulkaan van irrationaliteit die tot uitbarsting komt, naar de zinloze monstrueuze verspilling van mensen en goederen. Bataille is anti-fascist, maar alleen omdat Hitler de bonte heterogeniteit van menselijke uitingen die hier de kop opsteekt niet de ruimte laat, maar ze verstikt in zijn totalitaire staat. Bataille herkent in de ziekelijke catastrofe van de oorlog het ware wezen van het leven in het algemeen en dat van een menselijke samenleving in het bijzonder. Het leven, constateert hij, is blijkbaar een zichzelf verspillende energie, een onuitputtelijk borrelende beweging die zich zelfs de luxe van de dood kan veroorloven. Er is gewoon zoveel van, dat er best wat gemist kan worden.

Deze intuïtie zet Bataille in 1949 op papier in *La Part Maudite*, zijn filosofisch hoofdwerk. Het is een van de weinige systematisch geschreven boeken van Bataille waarin diens overtuiging van het leven een exces is en alleen in het exces werkelijk kan worden geleefd, tot hoeksteen is gemaakt van een theorie van een 'algemene economie'. Niet de schaarste is voor Bataille de centrale notie uit de economie, maar de verspilling. Dat wij deze centrale gedachte waarin het kosmische leven wordt uitgedrukt niet in het centrum van onze 'bijzondere economie' hebben geplaatst, is een uiting van burgerlijke levensangst, van geniepige zui-

nigheid van mensen die zichzelf verminderen doordat ze geen risico's meer durven te nemen. Maar alleen in het zelfverspillende offer, dwars door de doodsangst heen, is een mens volgens Bataille soeverein en leeft hij werkelijk.

Niet afstandelijk

Het zojuist verschenen *De innerlijke ervaring* beschrijft de ervaring van deze grensoverschrijding. 'Een reis naar het einde van de menselijke mogelijkheden' noemt Bataille de verzameling fragmenten waaruit het boek is samengesteld, 'het verslag van een wanhoop'. Bataille wil door de menselijke ervaring heen stoten, om de waarheid ervan te ontdekken. Want leven is voor hem grensoverschrijding en wie geen grens wil overschrijden, is een slapend, van zijn zinnen beroofd mens. Bataille schrijft een mystiek van na de dood van God. Geen theologie. Want wie blijft nadenken, stelsels ontwerpt, projecten onderneemt, stelt het bestaan uit tot nader order en ervaart niet het verscheurende moment zelf waarop de afwezigheid van God ervaren kan worden. Over de dood van God kun je niet afstandelijk nadenken, je kunt er alleen maar deel van hebben.

De communio met God waarnaar de christelijke mystici reikten is voor Bataille een illusie gebleken, de plek van God is leeg. Maar dan wil Bataille tenminste die leegte ervaren, ook al is het eronder lijdend en erdoor verscheurd. Het eindresultaat van deze exces-ervaring is het besef dat 'de enige waarheid van de mens is dat hij een marteling is zonder antwoord'. Zo neemt Bataille zijn lezers mee in de 'nacht van het niet-weten', waarbij zelfs de taal ten achter blijft bij de ervaring en tenslotte wordt veroordeeld tot zwijgen. Het onmogelijke willen denken is al denkend onmogelijk.

'Beste denker'

Vanwaar de toenemende belangstelling voor Bataille? Omdat hij het waard is in de eerste plaats. Men hoeft nog niet Heideggers oordeel uit 1955 dat Bataille 'de beste Franse denker van dit ogenblik' te delen (deze filosoof vergiste zich wel vaker in zijn oordeel over de geschiedenis) om toch te erkennen dat de intuïtie dat in de subjectieve grensoverschrijding de werkelijke soevereiniteit van de mens besloten ligt, bij Bataille een fascinerende uitwerking heeft ontvangen. Concepten als het 'heterogene', de verspilling, zijn analyse van het geweldskarakter van de seksualiteit, zijn de moeite waard om verder doordacht te worden. Maar toch zit er ook een modieus trekje in dit Bataille-reveil. Batailles primaat van de ervaring sluit aan bij de hoge prioriteit die de gevoelsensatie in de westerse consumptiecultuur krijgt. En terwijl men twintig jaar geleden wellicht nog dacht te kunnen genieten, verwoordt Bataille met zijn weerzin en walging nu de desillusie. Bataille bezorgt de intellectuele subcultuur wat een kater aan de massa toebrengt: hoofdpijn en misselijkheid. Bovendien vindt Batailles nostalgie naar een oorspronkelijke eenheid waarin

VAN DER BRUGGEN

Hanja

Aanvankelijk had ik moeite met Maij-Weggen. Niet vanwege haar kunne of voorkomen, maar vanwege de naam. Heet Weggen Maij van voren of heet Hanja Maij van achteren? Hoe het ook zij: terwijl het candlelight van kerstmis nauwelijks was gedoofd, lanceerde Hanja Maij-Weggen (zo blijkt ze te heten) het lucide idee om met ingang van het volgend najaar ons nationale wagenpark niet alleen des nachts maar ook bij dag met verplichte verlichting langs 's Heren wegen te doen gaan.

Daarmee heeft Hanja op slag mijn hart gestolen. Hanja lichtkoningin; reïncarnatie van Sancta Lucia. Wellicht wacht haar een martelgang als die welke haar hemelse voorgangster moest doormaken en een smaad gelijk haar aardse voorloperster ten deel viel. Immers Hanja bedreigt de natie op haar zwakste punt: Hollandse zuinigheid en burgerlijke kneuterigheid. Liever met gedoopte lichten door schemer, mist en nevel crosen, dan om de drie jaar een nieuw halogeentje in de koplamp pluggen! Nog steeds één op de tien die als onverlichte duisterling door het twilight rost. Ik zie dat vanuit mijn aan de autoweg gelegen flat.

Hanja lijkt me kwetsbaarder dan Neelie Smit-Kroes. Neelie was meer van Kittekat; Hanja meer van After Eight. Hanja's tv-look doet me denken aan de zingende engelen van het Genter altaar: gaaf, vroom, ingetogen, ongenaakbaar, welluidend van toon; maar God hoort haar brommen.

Anders dan bijvoorbeeld Ien Dales die je ook zonder God kunt horen brommen. Ien lijkt me weggelopen uit een doek van Rubens: weelderig, potig, niet voor de poes. Haar tv-beeld vult de buis tot over de rand, gelijk een soepbord dat overloopt. En dan is er nog Hedy uit Ancona die de femineuse triniteit van Lubbers III completeert. Picturaal breng ik Hedy bij de Sabinse Maagdenroef onder. Geen makkie voor de rovers, noch voor Godfather Ruud. Als het aan Hedy lag kochten we allemaal Whiskas.

Maar in dit stukje gaat het om Hanja en haar permanente autoverlichting; om Hanja die in het duister van de mid-winter als een angelieke ufo boven het Hollandse weggennet zweeft. Als Hanja erin slaagt onze wegen tot weggen om te turnen, zal ik haar goud, wierook en mirre offeren.

Piet van der Bruggen

Foto André Bonin

Bataille: macabere kijk op het leven

– zo schrijft hij in *De innerlijke ervaring* 'een 'ikzelf' geen subject meer is dat zich isoleert van de wereld, maar een plek van communicatie, van fusie tussen object en subject' moeiteloos weerklank in een mediatick tijdvak waarin alles met alles en iedereen communiceert.

Nostalgie

Het individu wordt daarbij beschouwd als een moderne illusie, het netwerk als een postmoderne realiteit. Communicatie is een sleutelbegrip bij Bataille. Voor de goedgelovigen die nog denken dat er gemeenschap is, bestaat er Capra of New Age; voor de cynici die weten dat zij onmogelijk is, maar die het zoeken niet laten kunnen, is er Bataille. Het afscheid van het discursieve denken, dat Bataille neemt, na tot voorbij het einde van het denken gedacht te hebben, kan in de derde plaats als een alibi fungeren voor het anti-intellectualisme van filosofen die niet eens aan denken zijn toegekomen. Bataille moet worden gelezen, kritisch.

Zijn obsessie voor het extreme en het exces rust in het feit dat hij alleen aan de ervaring autoriteit en waarde toekent. En zijn sacralisering van de gemeenschap komt voort uit zijn nostalgie naar een verloren continuïteit. 'We verdragen slecht de situatie die ons veroordeelt tot een vergankelijke, toevallige 'individualiteit' schreef Bataille in *L'Erotisme*. Hij accepteerde niet de afzondering van de individualiteit. Ook Bataille-aanhangers zoeken naar een onmogelijke ervaring van een verloren gemeenschap en maken van dit zoeken hun enige waarde. Zij lijken daarbij op zwimmers die weten dat er geen water in het bad zit maar die toch op de duikplank een aanloop nemen. Misschien levert de vrije aanvaarding van de eigen, broze individualiteit en de eerbiediging van de grens van die van een ander minder brokken op.

Frits de Lange

Georges Bataille: *De innerlijke ervaring*. Uitgave Gooi en Sticht. Prijs f 39,50.